ΒΑΣΙΛΗΣ ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ

Η ψυχαναλυτική κατανόηση των διαταραχών διατροφής

ΨΥΧΟΓΕΝΗΣ ΑΝΟΡΕΞΙΑ, ΒΟΥΛΙΜΙΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ **ΑΡΜΟΣ**

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το παρόν πόνημα είναι καρπός εμπειρίας και γνώσης πολλών ετών. Συνεχώς –τα τελευταία χρόνια– εκπλήσσομαι από την «ανακάλυψη» και κατανόηση ψυχικών λειτουργιών σε θεραπευόμενους, οι οποίες δεν αφορούν μόνο εκείνους με τα τυπικά χαρακτηριστικά της ψυχογενούς ανορεξίας και της βουλιμίας. Η εστίαση της προσοχής μου στις αποκαλούμενες διαταραχές διατροφής με την έκδηλη συμπτωματολογία με εμπόδισε να κατανοήσω καλύτερα λειτουργίες και άμυνες που διέπουν αυτές τις κλινικές οντότητες. Τότε, μελετώντας παθολογίες εκτός του ειδικού αυτού χώρου, συνειδητοποίησα πως, για να διερευνήσω σε βάθος τα ψυχικά φαινόμενα, δεν έπρεπε να ρίχνω όλο το φως σε μία εστία. Αντίθετα, η ρίψη μιας αχτίδας σκότους στο σημείο που θέλω να διερευνήσω, το φωτίζει καλύτερα. Όταν κανείς κάνει μια ανάλυση, γράφει ο Freud, πρέπει να ρίξει μια αχτίδα έντονου σκότους, έτσι ώστε εκείνο που μέχρι τώρα ήταν σκοτεινό να φωτιστεί. Τυφλώνω τεχνητά τον εαυτό μου, για να ρίξω όλο το φως στο σκοτεινό σημείο, συνεχίζει ο Freud σε μια επιστο-

λή του στην Λου Αντρέα Σαλομέ (αναφέρεται από τον Bion, 1970, σελ. 43, 57, και τον Grodstein, 2007, σελ. 1). Η μελέτη παθολογιών εκτός του φάσματος των διατροφών (για παράδειγμα των διαστροφών, της αποκαλούμενης ψύχωσης χωρίς παραλήρημα, της «λευκής ψύχωσης») μου έδωσε την δυνατότητα να κατανοήσω καλύτερα τις ειδικές διαταραχές της διατροφής.

Γνωρίζουμε, άλλωστε, από την ψυχαναλυτική θεωρία και κλινική πως η αντίληψη και η προσήλωση περιορίζουν την δυνατότητα εσωτερικεύσεων. Τούτο ισχύει βεβαίως, τηρουμένων των αναλογιών, στην μελέτη θεωρητικών εννοιών, την βαθύτερη κατανόησή τους από πολλές οπτικές γωνίες και την εφαρμογή τους στην κλινική. Η εσωτερίκευση, η αναπαράσταση του αντικειμένου προϋποθέτει μεταξύ άλλων παραγόντων φυσικά την απουσία του αντικειμένου. Στην άποψη πως ο Οιδίποδας χάρη στην τύφλωσή του, περιορίζοντας τα αντιληπτικά ερεθίσματα, έδωσε χώρο για αναπαραστάσεις, που αφορούσαν την οιδιποδειακή του προβληματική και όχι μόνο βέβαια, έρχομαι να προσθέσω την θέση του Bion πως η μνήμη και η επιθυμία του αναλυτή εμποδίζουν την δημιουργική ανάδυση του περιεχομένου του ασυνειδήτου του. Έχει θέση, επίσης, εδώ ο μύθος με εκείνον τον σοφό που έχασε τα μαργαριτάρια του. Έστειλε μία μία χωριστά τις αντιλήψεις και αισθήσεις, αλλά καμία δεν τα βρήκε. Το ίδιο αποτέλεσμα είχε, όταν τις έστειλε όλες μαζί. Ώσπου έστειλε τις

μη αισθήσεις και τότε βρήκε τα μαργαριτάρια.

Η συγγένεια με άλλες μη νευρωτικές οργανώσεις είναι ένας δημιουργικός χώρος, όπου διερευνώ και τις διαταραχές διατροφής. Θα διερευνήσω την συγγένειά τους με την ψύχωση, για παράδειγμα, επειδή έχουμε ναρκισσικές επενδύσεις στο σώμα και τις λειτουργίες του, εξιδανικεύσεις και ιδεώδη, με το σώμα να παίρνει διαστάσεις ιδεώδους εγώ, το αδύνατο σώμα να βιώνεται ως αμόλυντο και πρότυπο φαλλικής λειτουργίας για τις ψυχογενείς ανορεξίες, με όλες αυτές τις παραμέτρους να παραπέμπουν στην διάψευση της πραγματικότητας, άμυνα χαρακτηριστική στην ψύχωση. Η διάψευση εδώ αφορά την πραγματικότητα του σώματος (ο ανορεκτικός έχει την πεποίθηση πως είναι παχύσαρκος), το οποίο όμως εξιδανικεύεται επίσης, αφού την ίδια στιγμή το σώμα είναι πηγή ευχαρίστησης, η οποία, όπως θα δούμε στην συνέχεια αυτού του βιβλίου, αφορά τον «οργασμό της πείνας» (E. Kestemberg). Αυτός έχει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, τα οποία δεν συνδέονται άμεσα με την ικανοποίηση των ερωγόνων ζωνών στη σχέση τους με το αντικείμενο, αφού μοιάζει να είναι αποκλεισμένες και να έχουν απολέσει μέρος της δευτερογενούς αυτοερωτικής δραστηριότητας, την οποία παρατηρούμε στην φυσιολογική ψυχοσεξουαλική εξέλιξη. Η διάψευση της πραγματικότητας του σώματος και η διχοτόμηση μεταξύ σώματος και ευχαρίστησης (η ευχαρίστηση, για παράδειγμα, προέρχεται από την

«απενσάρκωση» του σώματος και από την διανοητική και την κινητική δραστηριότητα, που είναι έντονες σε αυτές τις οργανώσεις) μοιάζουν με τις επικρατούσες άμυνες της διάψευσης και της διχοτόμησης που βρίσκουμε στην ψύχωση, αλλά δε φτάνουν σε λύσεις παραληρηματικές. Αυτός είναι ο λόγος που μπορεί κανείς να τις κατατάξει στην κατηγορία της «λευκής ψύχωσης» (Green) ή, αλλιώς διατυπωμένο, στο παραλήρημα χωρίς παραλήρημα (το σώμα τους είναι παχύσαρκο, λένε οι ανορεκτικοί).

Ομοιάζουν με την διαστροφή επίσης, στο μέτρο που το σώμα έχει λειτουργίες φετιχιστικού αντικειμένου –θα το αναπτύξουμε στην συνέχεια–, αναζητώντας την ικανοποίηση της μη ικανοποίησης μέσω του ελέγχου του άλλου και του ιδίου βεβαίως του σώματος.

Σε όλη αυτή την προβληματική με την επικράτηση πρώιμων αμυντικών μηχανισμών, ο ρόλος της απόμιξης των ενορμήσεων, με την καταστροφικότητα να έχει κάποιες φορές τον πρώτο λόγο, καθώς και η ανεπάρκεια του πρωτογενούς ερωγόνου μαζοχισμού είναι σημαντικές παράμετροι, χωρίς τις οποίες δεν θα κατανοούσαμε καλύτερα τις εν πολλοίς σκοτεινές και μυστηριώδεις λειτουργίες των διαταραχών διατροφής. Η πρώτη θεωρία των ενορμήσεων, αυτή δηλαδή των σεξουαλικών να ανακλίνουν σε αυτές της αυτοσυντήρησης, έχει σημαντική θέση στην κατανόηση αυτών των κλινικών φαινομένων, με τις δεύτερες, δηλαδή τις

ενορμήσεις της αυτοσυντήρησης, να υποκαθιστούν αυτές τις σεξουαλικές, αλλά να αυτοσαμποτάρονται επίσης. Το ερώτημα εδώ είναι σε τι βαθμό και σε ποιο επίπεδο της ψυχικής εξέλιξης γίνονται αυτές οι ανατροπές.

Οι διαταραχές διατροφής συνιστούν ένα παράδοξο σύνδρομο, διότι δεν αφορούν μόνο την σχέση με την διατροφή, αλλά εμπλέκουν με έναν περίπλοκο τρόπο το συναίσθημα με όλες τις διαβαθμίσεις αγάπης, μίσους και αμφιθυμίας, εμπλέκουν την σεξουαλικότητα, την σκέψη, την συμπεριφορά, την σχέση με το αντικείμενο, με τα όρια εσωτερικής-εξωτερικής πραγματικότητας να μην διαγράφονται επαρκώς, και με το σώμα και την εικόνα του να γίνεται ένα ιδιότυπο αντικείμενο με ναρκισσικά φορτία. Η ναρκισσική διάσταση που αφορά τόσο τον ναρκισσισμό ζωής όσο και αυτόν του θανάτου (αποαντικειμενοποιούσα λειτουργία κατά τον Green), με την απεμπλοκή δηλαδή από το αντικείμενο, ακόμα και από το «εγώ» ως αντικείμενο, φέρνει στο προσκήνιο πρώιμες ναρκισσικές άμυνες, με συνέπεια το «παιχνίδι» ζωής και θανάτου να είναι συνεχώς παρόν.

Λαμβάνοντας υπόψη το μοντέλο της καθήλωσης και της παλινδρόμησης, καθώς βεβαίως και της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης, μπορούμε να σκεφτούμε την στοματικότητα ως το πρώτο στάδιο προγεννητικής σεξουαλικότητας, στο οποίο εδράζονται οι δυσκολίες. Η έλλειψη γεννητικής σεξουαλικής ευχαρίστησης μπορεί να ενισχύει τις υπο-

θέσεις μας περί καθηλώσεων, όμως άλλες παθολογίες, όπως η υστερία, η διαστροφή, η κατάθλιψη, που επίσης εμπλέκουν την στοματικότητα, περιπλέκουν τα πράγματα και τα όρια μεταξύ τους, όπως και αυτής της ψύχωσης άλλωστε, είναι ασαφή και θα προτιμούσα να μιλήσω για ένα «χίασμα» όλων αυτών των κλινικών οντοτήτων, όπως θα αναπτύξω στην συνέχεια.

Η προβληματική του σώματος ενέχει σημαντική θέση, δεν ανήκει όμως στις λεγόμενες ψυχοσωματικές νόσους, οι οποίες αποτελούν ξεχωριστή οντότητα σωματικών διαταραχών, τουλάχιστον σύμφωνα με την ψυχοσωματική σχολή των Παρισίων (P. Marty). Γονείς, οι οποίοι κάτω από την πίεση δικών τους ενορμητικών ώσεων (άγχος αποχωρισμού, άγχος αιμομιξίας) σπεύδουν να ικανοποιήσουν τις ανάγκες του παιδιού, μην αφήνοντας χώρο για ψευδαισθητική ικανοποίηση της επιθυμίας, μπορεί να του δημιουργήσουν «νεοανάγκες», μία από τις οποίες θα ήταν ο «οργασμός της πείνας» ή το αντίθετό της, αλλά με κοινή αφετηρία την «ανορεξία της όρεξης» (ψυχογενής ανορεξία), καταστάσεις που οδηγούν σε ανορεξία ψυχική, σε απροθυμία για ζωή εντέλει.